

■ article

REVISTA D'HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA CATALANA,
Número 4, 2012 | Print ISSN 2014-1572 / Online ISSN 2014-1564
DOI 10.2436/20.3001.02.63 | P. 107-123
Data de recepció: 8/09/2011 / Data d'admissió: 12/12/2011
<http://revistes.iec.cat/index.php/JOCIH>

Ramon Martí d'Eixalà i les Escoles filosòfica i jurídica catalanes del segle XIX

Josep Maria Vilajosana

Facultat de Dret. Universitat Pompeu Fabra
josep.vilajosana@upf.edu

resum

En aquest text s'exposen alguns dels trets principals del pensament filosòfic i jurídic de Ramon Martí d'Eixalà, alhora que s'ofereixen les claus per a interpretar el paper que aquest autor va jugar en el naixement de l'Escola Catalana de Filosofia i de l'Escola Jurídica Catalana del segle XIX. Es posa en relleu que alguns tòpics interpretatius no estan justificats, com ara el que sol emparentar les tesis de Martí amb postulats romàntics.

paraules clau

Ramon Martí d'Eixalà, filosofia del sentit comú, Escola Catalana de Filosofia, Escola Jurídica Catalana, Dret català.

Introducció

Diu Vicens Vives: «La puixança de Catalunya i el treball d'alguns professors insignes –Martí d'Eixalà, Bergnes de las Casas, Milà i Fontanals, Llorens i Barba, Permanyer i Tuyet, Reynals i Rabassa, Rubió i Ors, Duran i Bas–, acabaren per donar un sentit a les promocions que sorgien de les nostres facultats: un sentit [...] de servei a la terra. En aquest sentit es distingiren la Facultat de Dret [...] a poc a poc formaren una escola caracteritzada per la seva empremta científica i humana» (Vicens, 1958: 130). Un autor nord-americà descriu en un llibre recent la tasca central que desenvoluparen els advocats en la construcció de la complexa xarxa ideològica i d'interessos de la societat catalana de l'època i afirma: «Ramon Martí va ser un dels homes més poderosos de la ciutat [Barcelona] en la dècada dels anys quaranta i la primera meitat dels cinquanta del segle XIX» (Jacobson, 2009: 116).

D'on li vingué a Martí d'Eixalà aquesta posició prominent? Quins mèrits tingué per fer-se creditor d'aquests reconeixements? A parer meu, aquest personatge va viure en una mena de cruïlla i va complir una funció de

frontissa. Estarà al capdavant de la renovació pedagògica en filosofia; acabdrà l'enyorat retorn de la Universitat a Barcelona¹, on formarà una fornada de juristes que marcaran els estudis de Dret durant molt de temps; participarà activament en l'ofensiva política moderada que uns quants catalans duran a terme a Madrid en un intent de posar al dia les estructures administratives i modernitzar els interessos de la classe política espanyola². Sens dubte, no s'entén el pensament de Martí sense parlar esment a les condicions socials, culturals i polítiques de la Catalunya de l'època; però tampoc no s'entenen certes evolucions posteriors en determinats àmbits del pensament català sense les seves aportacions i, sobretot, el seu mestratge³. En aquest treball parlaré esment als trets més destacats del seu pensament filosòfic i jurídic. Oferiré algunes claus que ajudin a copsar-ne la significació en la formació de l'Escola Catalana de Filosofia i de l'Escola Jurídica Catalana, fugint de tòpics com el de vincular-lo a corrents romàntics⁴.

El pensament filosòfic de Martí d'Eixalà

La rellevància del *Curso*

Martí d'Eixalà té una obra filosòfica no massa extensa. Es circumscriu al *Curso de Filosofia Elementar* i a un Apèndix i notes a la traducció del *Manual de Historia de la Filosofia* d'Amice, ambdós llibres publicats en el període en què va estar expulsat de la Universitat (1840-1843). A banda d'aquestes obres, Martí no va publicar cap altre text filosòfic. Ara bé, tenim notícia d'algunes conferències i d'una sèrie de manuscrits inèdits, que tracten principalment dels sentiments. Tot seguit destacaré només tres elements significatius del *Curso*: l'empirisme, el concepte de consciència i el caràcter utilitari de la filosofia.

- 1 Nascut a Cardona el 1808, tingué un paper destacat en la restauració de la Universitat de Barcelona l'any 1837, pronunciant-ne el discurs inaugural.
- 2 Va ser Martí diputat a Corts en diverses ocasions, fins que en un dels viatges a Madrid el sorprengué la mort el 18 de maig de 1857.
- 3 Com diu Ignasi Casanovas, «Martí d'Eixalà és patriarca prolífic de moltes tribus: de filòsofs, de juristes, de literats, de polítics» (CASANOVAS, 1921: 11). Per corroborar-ho, heus aquí alguns dels seus principals deixebles: Manuel Duran i Bas, Estanislau Reynals i Rabassa i Francesc Permanyer (entre els juristes); Francesc Xavier Llorens i Barba i Pere Codina (entre els filòsofs); Joaquim Rubió i Ors, Josep Coll i Vehí i Joan Mañé i Flaquer (entre els literats); Laureà Figuerola (jurista, economista i polític); Manuel Milà i Fontanals (filòleg).
- 4 Per a un estudi més aprofundit del seu pensament filosòfic, jurídic i polític remeto a VILAJOSANA, 2011: segona part.

Empirisme

En general, l'acadèmia espanyola havia menystingut fins aleshores un apropament al mètode científic des de la filosofia. Martí, en canvi, farà seus els postulats de la ciència, que segons ell són l'anàlisi i l'observació dels fets.

No és atzarós que qui donava aquesta importància a la ciència fos la persona designada per a donar classes a l'Acadèmia de Ciències⁵. El seu pensament resultava funcional a una societat industrial que estava evolucionant a marxes forçades. L'autor n'explicita clarament les intencions: «He partit constantment de fets esbrinats, tant interns com externs, portant l'anàlisi fins on ha estat possible»; i critica els qui estaven de moda a l'època: «Aquests [els eclèctics] s'anomenen deixebles de l'escola de l'observació, però a cada pas un confús temor de trobar-se amb l'escola a què desdenyosament donen el nom d'empírica, no els permet d'entrar en l'anàlisi dels fets que admeten» (*Curso*:VII). Per tant, de bell antuvi Martí d'Eixalà deixa clar que abraça l'empirisme, per ser la posició filosòfica més propera a una forma «científica» de pensar, almenys tal com s'interpretava la ciència en aquells moments. Vist des dels nostres dies, però, l'empirisme del qual estem parlant aquí ha de ser per força titllat d'ingenu, ja que hi trobaríem el que Quine ha anomenat críticament els dos dogmes de l'empirisme (Quine, 1953). Ara comentaré breument el segon.

El segon dogma de l'empirisme consisteix a sostenir que és possible confrontar determinats enunciats d'una ciència empírica amb els fets i que el resultat d'aquesta confrontació suposa un test que ens permet dir si la teoria en qüestió és correcta o no. Sembla que per a Martí no resultaria problemàtic que els nostres sentits tinguessin un accés directe als fets. Ara, ens diu que el seu mètode partirà de fets externs i fets *interns*. Esbrinar el paper que hi juguen els fets interns ajuda a comprendre adequadament l'originalitat del seu pensament filosòfic, ensems que permet adonar-nos de l'atzucac en què acaba desembocant.

Un nou concepte de consciència

Afirma Martí: «La condició d'existència o allò essencial de tota idea és tenir consciència d'ella sigui de la manera que sigui. Aquest serà el primer fet o fenomen, el qual en la seva generalitat els comprèn tots» (*Curso*: 21). Cal aturar-

5 L'ensenyament de la filosofia el dugué a terme a partir de l'any 1835 a l'Acadèmia de Ciències i Arts, mai a la Universitat. És el primer seglar que imparteix acadèmicament filosofia (BILBENY, 1985: 160) i l'Apèndix es considera la primera publicació d'història de la filosofia espanyola, quan aquesta disciplina ni tan sols existia (ROURA, 1980: 295).

se en aquest punt per tal de veure un element peculiar del nostre autor a l'hora de caracteritzar la consciència.

Segons Martí, la consciència no és una facultat més que tenim al costat de les altres; és una capacitat que engloba la resta. Aquest és un detall important, perquè en forneix un ingredient filosòfic original. Fins aquell moment, els pensadors escocesos que l'influïren tractaven la consciència com una simple facultat. Martí és el primer a donar el pas cap a un concepte ultra abraçador de la consciència, abans que aquesta posició es fes famosa per haver-la sustentat Hamilton (1869). Així ho testimonia el deixeble de Martí, Llorens i Barba, quan diu: «Sempre que vull, sé que vull; sempre que conec sé que conec. Per inducció rigorosa [...] tinc amb això un fet general, el fet de tenir consciència. Això és el que el nostre Martí d'Eixalà consignà abans que una cèlebre escola pregonés que la consciència ve a ser la forma fonamental de la nostra vida» (Llorens, 1920: vol 1: 116-117).

Tanmateix el problema que se li presenta a Martí és que la seva insistència en el paper general i fonamental de la consciència, l'ajudaria a fonamentar, a tot estirar, la connexió entre fets «interns» (per emprar la seva terminologia). Ara bé, on es troba la connexió amb els fets «externs»? Si l'únic accés que tenim a l'experiència es produeix mitjançant la nostra consciència, aquesta tesi corre el perill de caure en una mena d'idealisme i, al límit, de solipsisme (Roura, 1980: 239). En definitiva, s'incorre en la impossibilitat de justificar el coneixement del món exterior (és a dir, el que està fora de la nostra consciència), la qual cosa podria fer trontollar el caràcter científic del sistema. La sospita que es produeix aquest curtcircuit queda confirmada quan llegim: «L'home no veu cap altra cosa que el propi pensament, tot es redueix per ell a tenir consciència d'alguna cosa, a tenir idees» (*Curso*: 24).

Utilitat de la reflexió filosòfica

Hi ha al llarg del *Curso* una preocupació pragmàtica, en el sentit de mostrar camins a través dels quals allò que es diu en el llibre pugui tenir un rendiment traduïble en accions. Aquesta visió utilitària de la filosofia que té Martí obeeix a la seva mentalitat de jurista. El cas de Martí em sembla que encaixa més en l'arquetip del jurista que fa filosofia que no pas en el del filòsof que es dedica al Dret. En consonància, critica els autors de sistemes «abstractes», per no usar hipòtesis contrastables a través dels fets: «Tot l'artifici d'aquests sistemes consisteix a construir i enllaçar hipòtesis de manera que no es contradiguin i que conspirin a un mateix fi; però, així com la destra combinació de les escenes d'un drama no prova la realitat del fet que se suposa, tampoc de l'artificiosa coordi-

nació de les parts d'una teoria no pot concloure's que estigui d'acord amb la naturalesa de les coses.» (*Curso*: 293).

Martí d'Eixalà i l'Escola Catalana de Filosofia

Dos dels trets que hom sol considerar com a defintoris de l'Escola Catalana de Filosofia són la defensa del sentit comú, d'arrel escocesa, i la importància concedida a l'anàlisi dels sentiments. Vegem en quina mesura hi són presents en el pensament del nostre autor.

La filosofia del sentit comú

L'anomenada «Filosofia del sentit comú» és considerada habitualment com la més característica de l'Escola Catalana. Se sol dir que comptaria amb el precedent de Joan Lluís Vives, que seria introduïda pel nostre jurista i filòsof, i que tindria el seu màxim representant en el seu deixeble Llorens i Barba. Les afirmacions relatives al paper jugat per Martí en aquest assumpte són força freqüents. Ruiz i Calonja, per exemple, diu que Martí és «el mestre de l'escola filosòfica catalana anomenada del sentit comú, d'influència escocesa» (Ruiz i Calonja, 1963: 82). Pere Lluís Font, després d'afirmar que «la filosofia del sentit comú [...] fou introduïda pel jurista i filòsof Ramon Martí d'Eixalà», afegeix: «L'escola catalana del sentit comú, bessona de l'escocesa, tot evocant el destí semblant de dues nacions políticament subjugades però culturalment vives, ajuda també a entendre la relació entre el romanticisme català i escocès» (Lluís, 1984: 186). Des de fora de Catalunya també hi ha qui titlla Martí com a primer representant de la filosofia catalana del sentit comú. En són exemples José Luís Abellán o Manuel Suances (Abellán, 1984: 349; Suances, 2006).

El fet, però, és que aquestes assercions no s'adiuen del tot amb la realitat. No em mostraré tan radical com Carreras i Artau quan diu que en el *Curso* «no s'hi descobreix el més petit rastre de la filosofia escocesa del sentit comú» (Carreras i Artau, 1994: 19)⁶. Influències de l'Escola Escocesa, sobretot de Reid (1785), hi són presents. El que hom no troba enlloc és cap esment concret al concepte de sentit comú.

Com s'entén, doncs, l'entossudiment a considerar Martí d'Eixalà el pal·ladí de la idea escocesa del sentit comú? Respondré aquest interrogant de dues maneres diferents, però complementàries. Una, fent referència a les possibles

6 En aquesta mateixa línia interpretativa trobaríem ROURA, 1980: 178 i BILBENY, 1985: 174.

causes que expliquen aquesta esbiaixada interpretació; l'altra, mostrant la sistemàtica ambigüitat amb què s'acostuma a emprar l'expressió «sentit comú» en aquest context.

Pel que fa a la primera qüestió, és gairebé segur que el fet que Llorens i Barba, aquest sí indubtablement seguidor de la doctrina escocesa del sentit comú⁷, fos el deixeble-filòsof més prominent de Martí va contribuir a fer córrer la brama en aquest sentit (Llorens, 1859). Cal parar esment al fet que bona part dels equívocs que hi ha sobre aquest particular neixen d'afirmacions molt rotundes de Menéndez y Pelayo (1876, vol. 1:112). Aquest autor ha gaudit en el panorama intel·lectual espanyol d'una gran autoritat, factor que de ben segur ha originat que s'acceptessin moltes de les seves afirmacions sense sotmetre-les a crítica. No és sobrer tampoc recordar que Menéndez y Pelayo va ser deixeble de Llorens.

Que aquí va haver-hi una certa deformació del pensament de Martí per tal d'acostar-lo a posicions que ell no havia defensat, queda palès en comparar els trets que un contemporani i també deixeble de Martí considerava propis de l'Escola Catalana que en aquell moment tan sols s'albirava. Em refereixo a Reynals i Rabassa. Aquest autor descriu com a característiques definitòries de «l'escola catalana que ha de néixer» les següents: sistema analític, antidogmatisme, empirisme, independència intel·lectual, individualisme i sentit pràctic (Reynals i Rabassa, 1858: 18-19 i 59). Tots aquests trets hi són presents, sens dubte, en el pensament i en l'obra de Martí. Però, què se n'ha fet del sentit comú? Per què no apareix cap referència al concepte que després ha semblat definitori del seu pensament? La resposta que em sembla més plausible és que Llorens va fer una lectura *a posteriori* del pensament filosòfic del mestre, atribuint-li connotacions que eren més pròpies de les creences de l'alumne. Aquesta «transferència» passa de Llorens al seu deixeble Menéndez y Pelayo, i d'aquest a la resta d'autors que es van limitar a reproduir-la.

Dos conceptes de sentit comú

Sóc del parer que l'expressió «sentit comú» és emprada de manera ambigua en el context que estem analitzant, la qual cosa genera malentesos.

Hi ha una accepció que es correspondria efectivament amb el *common sense* de què parlen els representants més pregons de la filosofia escocesa. La funció que compliria el «sentit comú», en aquest cas, seria estrictament filosòfica.

Vindria a representar una manera de justificar les primeres veritats, els axiomes de tota construcció filosòfica.

Ara, a voltes, sobretot quan hom pretén que un tret característic –àdhuc el més característic– de l'Escola Catalana de Filosofia sigui la defensa del sentit comú, aquest és tractat com a «seny» català. Aquí, però, s'ha produït un salt injustificat. L'expressió «seny» ja no és utilitzada amb la dita funció filosòfica, sinó amb el significat d'una actuació contraposada o complementària a la rauxa. Si hagués d'aplicar al nostre autor de manera il·lustrativa l'ambivalència que acabo de subratllar, diria que va ser una persona que mostrà en totes les accions de la seva vida un gran seny⁸. Però enlloc hi ha constància que fes servir el concepte de «sentit comú» com a fonament de primers principis filosòfics. Com algun autor ha sostingut, la relació entre Martí i la filosofia escocesa és més una «profunda coincidència d'actituds intel·lectuals» que no pas una relació causal (Batista i Roca, 1957: 51).

Com queda dit, qui sí que va exercir el paper de difusor de les idees escoceses va ser el deixeble de Martí, Llorens i Barba. En vida va publicar només el discurs inaugural del curs acadèmic 1854-55 en què davant del claustre de la Universitat de Barcelona defensa «un treball tan important encara que modest», dut a terme «amb fe viva i exempta de pretensions sistemàtiques a la terra del bon sentit, a la senzilla Escòcia». Llorens, que considera la filosofia com a «fruit tardà de la cultura intel·lectual d'un poble», pensa que la consolidació de l'ensenyament universitari de la filosofia portarà «al desenvolupament del pensament filosòfic en concordança amb la nostra vida nacional» (Llorens, 1854, 24 i 26). Aquest objectiu contribuirà a la Renaixença en la segona meitat del segle XIX.

És Llorens, doncs, qui seguint aquesta línia de pensament vincularà inequívocament el seu pensament filosòfic amb la idea de sentit comú com a expressió d'un conjunt de persones (la nació catalana, per exemple), a la manera dels romàntics alemanys que s'habituen a parlar de l'esperit d'un poble. Comparteix Llorens amb el seu mestre el fet de partir de la consciència com a realitat bàsica. Però per a ell la consciència no té només una dimensió individual, sinó principalment incorpora una dimensió col·lectiva i històrica, que expressa el sentir d'un poble. Per aquesta raó, hom ha pogut afirmar que la filosofia catalana destaca especialment la dimensió social de la raó, tant en relació amb els contemporanis, com respecte als que ens han precedit o els que vindran (Nubiola, 1995).

Així doncs, si llegim detingudament els textos filosòfics de Ramon Martí d'Eixalà hem d'arribar a aquesta conclusió: resulta difícil encaixar-hi

8 En efecte, Martí era, en paraules de Duran i Bas, un home equilibrat, circumspecte i prudent (DURAN I BAS, 1905: 7-8).

aquesta derivació romàntica. Enlloc trobem cap al·lusió a una mena d'esperit col·lectiu (ni dels catalans, ni de cap altre poble). La posició de Martí és estrictament *individualista*. No hi ha consciència que vagi més enllà de la que tenim cadascun de nosaltres.

El paper dels sentiments

Al costat de la idea de sentit comú, sol considerar-se que la filosofia catalana dóna força rellevància a l'anàlisi dels sentiments, una forma de procedir que podem detectar ja en els escrits de Ramon Llull. Aquesta qualitat sí que es troba en els textos de Martí, però només als inèdits. Proposo que fem ara un petit exercici de filosofia-ficció i vegem la posició del nostre autor en aquest punt a la llum de certes notes del present.

D'uns anys ençà, un dels trets que caracteritza un cert gir en el tractament de temes filosòfics és precisament la creixent importància que es dóna a la presència dels impulsos, els sentiments, les passions; en definitiva, a tota la part que durant molt de temps es considerava un destorb perquè les persones actuessin racionalment. És emblemàtic en aquest sentit que un llibre com ara *L'error de Descartes*, d'Antonio Damasio, hagi estat un èxit de vendes (Damasio, 1996).

La valoració crítica que Damasio fa del pensament de Descartes l'hauria subscripta sens dubtar-ho ni un instant Martí, tot i que no exactament per les mateixes raons. Damasio mostra, fruit de les investigacions contemporànies en neurociència, com l'emoció i els sentiments són indispensables per a la racionalitat. D'aquestes investigacions es desprèn que la nostra ment és com és degut a la interacció entre la resta del cos i el cervell durant l'evolució. Per tant, el cos i les emocions estan a la base de la formació de la ment. Lesions en determinades parts del cos poden deteriorar el processament de les emocions. L'error de Descartes, doncs, hauria estat postular una separació radical entre el cos i la ment.

Ara comparem aquestes idees contemporànies amb les paraules de Martí: «Així com el cervell és l'òrgan per mitjà del qual l'ànima verifica les operacions intel·lectuals, ¿el mateix cervell, junt amb tot el sistema nerviós, no podria ser l'òrgan pel qual s'experimentés el sentiment?» (*Manuscrits*, XXXIV: 5). La mera formulació de la pregunta es prou significativa. Però l'apropament de Martí a la resposta també ho és. Denota que era conscient de l'íntima relació entre les parts orgànica i espiritual dels éssers humans. Argumenta que el sentiment opera sobre l'organisme, el qual al seu torn possibilita l'acció sobre allò moral (llegiu «espiritual»), en fer augmentar la força del sentiment i, més endavant, a disminuir-la. No puc deixar de pensar que, a desgrat de l'anacronisme,

un Martí d'Eixalà traslladat als nostres dies estaria molt proper al posicionament representat aquí per Damasio. Àdhuc, m'atreveixo a aventurar que els nous descobriments l'haurien ajudat a eliminar –o, si més no, a atenuar– els problemes que hem vist que li plantejaven els «fets interns». Vistos des de la perspectiva actual, són perfectament explicables amb el mateix mecanisme científic que ajuda a explicar els «fets externs». Una suposada ment immaterial, després de tot, no pot existir a banda del cos material.

Martí d'Eixalà i l'Escola Jurídica Catalana

Ramon Martí d'Eixalà va ser, per tradició familiar⁹ i per formació acadèmica¹⁰, un home de lleis. Va desenvolupar diverses tasques com a jurista: exercí com a advocat, participà en l'elaboració d'unes ordenances barcelonines, etc. Però les activitats que li van donar justa fama van ser les relacionades amb el seu magisteri a la Universitat de Barcelona. Recordem que, de fet, només fou professor universitari de matèries jurídiques.

Els seus treballs acadèmics són el comentari a *Las Partidas* d'Alfons X i els dos únics llibres de temàtica jurídica que va publicar. Ambdós textos anaven destinats a l'ensenyament. L'un (el dedicat al Dret civil), és la seva primera publicació; mentre que l'altre (que estudia el Dret mercantil), n'és la darrera¹¹. Les matèries civil i mercantil conformen el Dret privat. Que aquest sigui l'objecte d'atenció del nostre autor no té res d'estrany, tant per la tradició comercial que li ve per línia paterna com pel sentit força pragmàtic que tenia i que posà de manifest també, com sabem, en la seva manera d'afrontar els problemes filosòfics¹².

9 El besavi, Melcior d'Eixalà, va ser ciutadà honorat de Barcelona i doctor en lleis, com l'avi, Baltasar d'Eixalà i de Maerschalk, el qual ocupà el càrrec d'Assessor Jurisdiccional del duc de Cardona. A més, l'àvia Raimona Thomasa, era filla i germana de notaris (VILAJOSANA, 2011: primera part).

10 Inicià la carrera de lleis a la Universitat de Cervera el curs acadèmic 1824-1825, assolí el grau de batxiller el 14 de novembre de 1827, tres anys més tard obtingué el grau de llicenciat i un cop restaurada la Universitat de Barcelona, el dia 27 d'abril de 1837, el grau de doctor (ROURA: 1980: 48).

11 Són, respectivament, *Tratado elemental del derecho civil romano y español* (1838) i *Instituciones de derecho mercantil de España* (1848).

12 El pare del nostre personatge va ser un negociant i petit propietari que va esdevenir un veritable potentat, arran d'un negoci molt lucratiu al voltant de la sal de Cardona (VILAJOSANA: primera part).

Els trets de l'Escola Jurídica Catalana

L'existència d'una Escola Jurídica Catalana es pot resseguir al llarg de la història (Vallet de Goytisolo, 2007). A continuació, però, em referiré només al sentit que se li dona al segle XIX. Molts dels juristes catalans que a mitjan segle volgueren fer front a les ànsies uniformadores representades pels repetits intents d'elaborar un Codi civil espanyol, prengueren com a referència teòrica la doctrina de Savigny, representant destacat de la Escola Històrica del Dret. Sovint es considera que entre aquest conjunt d'homes de condició molt diversa hi era Martí. Si més no, aquesta era l'opinió de Duran i Bas, el qual caracteritza l'Escola Catalana així: «a) Espiritualista sense abandonar-se a l'idealisme; b) pràctica sense ser empírica; c) amb el principi ètic i l'element històric com a base, sense immobilitzar-se; d) més inclinada al dret privat que no al públic, però sense rebaixar aquest amb injusts menyspreus; e) essencialment analítica, sense deixar d'elevarse a la síntesi quan pot i quan té l'obligació de generalitzar; f) harmònica amb la filosofia del sentit comú, la més adient a un poble de gran sentit pràctic com és Catalunya; g) és modesta en les seves pretensions perquè funda les doctrines en l'observació dels fets, i proposa les seves aplicacions subjectant-se a les condicions del país. Per això tendeix a la reforma sense destrucció, fixa els ulls en el passat, no per mera contemplació estètica, sinó pels grans ensenyaments que conté: demana llum alhora a la raó i a la història, a la primera, no per a ser font sinó revelació de l'element absolut del dret, i a la segona, per a conèixer l'origen i per a comprendre l'esperit del dret positiu de cada poble» (Duran i Bas, 1888: 352, he afegit les lletres).

Entre aquestes característiques trobem sens dubte en l'obra de Martí les d), e) i, parcialment, g). També hi són els trets a) i b), però amb matisos, bé pel perill existent en l'entramat filosòfic de l'autor de caure en l'idealisme, bé perquè si alguna cosa reivindica Martí és l'empirisme.

Sobre la suposada presència en la seva filosofia de la idea del sentit comú, ja n'he parlat. He mantingut que hi ha una ambigüitat en l'ús que alguns autors fan d'aquesta expressió. La descripció que realitza Duran i Bas del tret que he designat amb la lletra f) constitueix una mostra clara d'aquesta ambigüitat: la filosofia del *common sense* muda aquí en filosofia del seny català. Ja he dit que Martí rebé influències de la filosofia escocesa, però no en aquest sentit.

I pel que fa al paper de la Història? No hi ha en aquest punt una coincidència clara dels textos de Martí amb el que es diu en el tret c) i parcialment en el g). En un apartat posterior mantindré que, tot i que el nostre autor dona importància a la història de les institucions (de fet, és una de les coses més destacables del llibre *Instituciones*), el sentit amb què ho fa està lluny de ser el mateix que es troba en les tesis de Savigny i, de retruc, en les de Duran i la resta dels membres de l'Escola que comento. A aquesta qüestió hi arribarem, però, després

de seguir un camí que passa per esbrinar una qüestió debatuda, que és la de si Martí d'Eixalà defensava el Dret català.

Martí i la defensa del Dret català

Dues autores mantenen categòricament la resposta negativa. Montserrat Figueras diu: «Martí no es pot integrar en l'escola jurídica catalana del XIX, que va tenir, precisament, com un dels *leitmotiv* la defensa del Dret civil català en front de la codificació espanyola» (Figueras, 1993: 73). Judit Valls, per la seva banda, afirma: «per ser considerat jurista, cal saber de lleis, i per ser considerat jurista català, cal saber i defensar el Dret català. I això veiem que no es produeix en Martí d'Eixalà» (Valls, 2009: 391); i rebla el clau escrivint: «Martí d'Eixalà no defensa en cap moment de la seva obra jurídica el Dret català i les institucions catalanes» (Valls, 2009: 479).

Està justificada la rotunditat d'aquestes afirmacions? Cal reconèixer que si ens fixem només en la literalitat dels textos jurídics publicats pel jurista cardoní, les apreciacions d'aquestes autores serien correctes: no es constata cap explicació ni citació del Dret propi de Catalunya. Tanmateix aquesta dada inqüestionable caldria posar-la en relació amb d'altres. Llavors comprovarem que la visió del conjunt resultant és més calidoscòpica.

D'una banda, Martí posa molt d'èmfasi en les explicacions de Dret romà, a diferència del que fan altres tractadistes de l'època. Aquesta circumstància fa que indirectament la matèria que explica s'acosti al Dret practicat a Catalunya i que, juntament amb el Dret canònic, s'ensenyava a Cervera. Pérez Collados ha recalcat la transcendència de l'estudi del Dret romà a la Universitat de Cervera, com a rerefons de pervivència del Dret català en els estudis de Jurisprudència, fins al punt d'afirmar sense embuts: «A Catalunya, defensar el Dret Romà era defensar el Dret català front al Dret castellà» (Pérez Collados, 2004: 150). Aquest és un punt molt significatiu, atès que acosta l'experiència catalana a la d'altres contrades en què la lluita contra la uniformització jurídica va anar acompanyada d'una defensa en paral·lel del Dret romà, com ha posat en relleu James Whitman pel que fa al cas alemany (Whitman, 1990).

D'altra banda, és molt important complementar el que diuen, directa o indirectament, els escrits jurídics de Martí amb el lloc destacadíssim que ocupava la seva figura en la societat civil catalana. Més en concret, cal tenir present el rebuig que van generar a Catalunya els projectes de Codi civil de 1836 i sobretot de 1851. De l'explicitació d'aquest context emergeix una tesi que em sembla força plausible: és molt difícil pensar que Martí quedés al marge de la protesta contra la tendència uniformitzant dels propulsors del Codi civil. Vegem-ho.

L'ofensiva catalana contra el Codi civil

El rebuig de molts juristes catalans en relació amb els dos projectes de Codi civil esmentats té en el rerefons raons identitàries, però també econòmiques. Respecte a les primeres, hi havia la sensació que les reformes projectades vindrien a ser el cop de gràcia a les institucions jurídiques catalanes, malmeses ja d'ençà del Decret de Nova Planta, que havia suprimit qualsevol capacitat legislativa que permetés adaptar-les als nous temps. Pel que fa a les segones, hi havia arguments d'eficiència per demanar que institucions tan preuades a Catalunya com ara la llibertat de testar o una emfiteusi modernitzada fossin respectades (Salvador, 1980).

Quina posició en tot aquest afer va adoptar Ramon Martí d'Eixalà? Una dada molt rellevant. El dia 27 d'agost de 1845 se celebrà una reunió de la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona. El Degà del moment, Ruyra, va resumir en quinze punts els temes de la possible uniformització que podrien tenir una repercussió negativa a Catalunya. La Junta va decidir que fos Pere Nolasc Vives i Cebrià qui emetés un dictamen al respecte. Aquest, però, va acceptar fer-se càrrec només de la part relativa a l'emfiteusi. Llavors, a Martí, li fou encomanat la resta del dictamen (Egea, 1989: xxii i xxxvi). Afegim també el fet que el nostre autor va estar molt vinculat a la defensa dels interessos que representava la Junta de Comerç i que formava part de la Societat Econòmica dels Amics del País, dues associacions la intervenció de les quals en defensa d'una emfiteusi amb variacions va ser palesa. Què se n'extreu de tot plegat?

La meva impressió és, per començar, que Martí era un bon coneixedor del Dret civil català¹³. Els advocats catalans, li haurien encarregat un dictamen com aquest si de debò no ho fos? A més: haurien confiat en ell si no sabessin que el dictamen aniria en la línia majoritària que defensava el Col·legi?

Un matís. Sent com era partidari de la racionalització que comportava un codi com el francès¹⁴ i coneixent el seu tarannà conciliador, hem de suposar que la seva intenció no devia ser totalment contrària a la codificació (com tampoc no ho era la de Vives i Cebrià, per cert), però sí que voldria convèncer els codificadors que les figures que calia preservar del Dret català no suposaven una distorsió intolerable del Dret castellà. Aquí encaixa la decisió de fer-se càrrec

13 És que podia no ser-ho algú com ell que no només va estudiar a fons el Dret romà, com ja he dit, sinó que estava emparentat amb una munió de notaris, precisament el col·lectiu que més va fer per a mantenir viu el Dret català i aplicar-lo a les transaccions quotidianes?

14 Pothier fou qui sistematitzà la teoria general del contracte que després influiria decisivament sobre el Codi civil francès i la resta de codis europeus i americans. Martí en lloa el seu mètode de treball analític a *Tiatado*: 24.

dels comentaris a *Las Partidas*, que fou el text jurídic castellà més influït pel Dret romà i, per tant, el més adaptable a la visió catalana.

En darrer terme, un dels objectius dels diputats catalans moderats a Madrid, entre els quals es trobava Martí, era l'intent de racionalitzar l'administració. És raonable pensar que el que intentaven políticament, també ho volguessin obtenir en matèria jurídica: si creien que calia anar més enllà en la llibertat de testar i que calia conservar la part bona de l'emfiteusi, això és el que deuriem defensar, també Martí. El desencís, però, vingué de trobar-se com a resposta la imposició de la llegítima castellana i la supressió total de l'emfiteusi.

Em fa l'efecte que una idea similar a la que acabo d'exposar fa més justícia a la complexitat del moment i al paper que Martí deuria jugar-hi. Amb independència del caràcter poc explícit dels seus textos jurídics respecte a la defensa del Dret propi i del fet que ell era d'una generació anterior a la dels que la faran clarament, la posició central de què gaudia dins de la societat civil del moment feia que no pogués restar-ne exclòs. M'inclino, doncs, a pensar que sí que hi ha una defensa del Dret civil català darrere de les seves accions, però potser no de totes les figures centrals, ni amb la intensitat que d'altres ho van fer després.

El romanticisme i l'Escola Jurídica Catalana

Acabaré aquest breu recorregut a través del pensament jurídic de Ramon Martí d'Eixalà esbrinant si s'hi troben els postulats de l'Escola encapçalada per Savigny, perquè precisament ha estat aquest, com sabem, un dels indicadors que normalment s'han emprat a l'hora de definir l'Escola Jurídica Catalana. Cal reconèixer que Martí es preocupa per l'origen històric de les institucions jurídiques civils i mercantils examinades a les seves obres. Ara, aquest interès per la història no té el sentit que li atorguen Savigny i els seus seguidors. Per a aquest autor, el Dret és un producte de l'esperit d'una nació, posició perfectament reconeixible en Duran i Bas quan afirma que l'Escola Jurídica Catalana té «l'element històric per base», que és «harmònica amb la filosofia del sentit comú», la més adequada «per a un poble de gran sentit pràctic com Catalunya», o que l'anàlisi jurídica cal fer-la per tal de «conèixer l'origen i per a comprendre l'esperit del Dret positiu de cada poble».

Res del que diu Martí, en canvi, ens fa pensar que hagués defensat aquest paper «romàntic» que tant Savigny com Duran li assignen a la història d'un poble. Trobem aquí, com ja succeïa amb Llorens, una altra transferència. De ben segur, l'admiració que ambdós seguidors li tenien va fer que li atribuïssin la paternitat de dues Escoles catalanes, la filosòfica i la jurídica, tot i que algun tret era més propi dels deixebles que del mestre. Una dada simptomàtica: Duran i Bas exposa les característiques pròpies de l'Escola Jurídica Catalana l'any 1888, quan fa trenta anys que Martí és mort i cinquanta de la publicació del *Tratado*.

En definitiva, el nostre autor no va ser mai historicista ni romàntic. Va ser, en canvi, un il·lustrat lligat per convenciment a la defensa d'una visió liberal del món, que era, d'altra banda, la que els temps exigien. Al capdavant, és la perspectiva que es reflectirà en la seva actuació política. El grup polític que en algun moment va acabdillar patirà una enorme decepció en veure que les seves pretensions de modernització no eren acol·lides per un poder que serà vist cada cop amb més distanciament. Mai no podrem saber si, a partir d'aquest desencís, Martí hauria derivat cap als plantejaments romàntics dels seus principals deixebles o àdhuc cap a posicions proto-nacionalistes. El fet és que la prematura mort, just quan aquesta modificació s'albirava, estronca qualsevol especulació que en puguem fer.

Bibliografia

Obres de Ramon Martí d'Eixalà

Llibres

Tratado elemental del derecho civil romano y español, Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1838.

Curso de Filosofía Elementar, Barcelona: Imprenta de D. José Maria de Grau, 1841.

Manual de la Historia de la Filosofía. Traducido del manual de Filosofía experimental de Mr. Amice, con notas y aumentado con un apéndice de la Filosofía de España y con la parte bibliográfica, Barcelona: Imprenta del Constitucional, 1842.

Sanponts i Barba, Ignacio; Martí d'Eixalà, Ramon; Ferrer i Subirana, José. *Las Siete Partidas del sabio Rey Don Alfonso el X, con las variantes de mas interés, y con la glosa del Lic. Gregorio López, del Consejo Real de Indias de S.M., vertida al castellano y extensamente adicionada con nuevas notas y comentarios y unas tablas sinópticas comparativas, sobre la legislación española, antigua y moderna, hasta su actual estado*, Barcelona: Imprenta de Antonio Bergnes, 1844.

Instituciones de derecho mercantil de España, Barcelona: Imprenta de Tomàs Gorchs, Barcelona, 1848.

Discursos

Discurso leído en la apertura de la Universidad de Barcelona, Barcelona: Imprenta de Antonio Bergnes, Barcelona, 1837.

Discurso sobre las reglas de observación, aplicados a los hechos que forman el patrimonio de la historia, al objeto de fundarla sobre sus bases esenciales, llegit a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (RABL) el 9 de maig de 1837, Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, llegat 18 (ARABL, 18).

Juicio de la obra de Mr. Guizot, intitulada, Historia de la civilización, llegit a la RABL el 21 de març de 1839 (ARABL, 18).

Disertación relativa a fijar las leyes de las que depende la suerte de las mujeres, en los primeros grados de la civilización de los pueblos, llegit a la RABL el 28 de maig de 1842 (ARABL, 18).

Consideraciones filosóficas sobre la impresión de lo sublime, memòria llegida a la RABL el 18 de març de 1845 (ARABL, 18).

Oración inaugural que en la solemne apertura de estudios del año 1849-50, dijo en la universidad de Barcelona, Impremta Tomàs Gorchs, Barcelona, 1849.

«Estudis sobre la intel·ligència en els animals, i especialment en els mamífers», *Estudis Universitaris Catalans*, l'Avenç, volum V, Barcelona, 1911.

Manuscrits inèdits

36 manuscrits que es troben a l'Arxiu Parpal.

Referències

ABELLÁN, José Luís (1984). *Historia crítica del pensamiento español, vol. IV: liberalismo y romanticismo (1808-1874)*, Madrid: Espasa Calpe.

ANGLÈS CERVELLÓ, Misericòrdia (1998). *Llorens i Barba i la filosofia escocesa*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

BATISTA I ROCA, Josep Maria (1959). «Martí d'Eixalà i la introducció de la filosofia escocesa a Catalunya», a Frank Pierce (ed.), *Hispanic Studies in Honour of I. González Lluberá*, Oxford: The Dolphin Book, p. 41-60.

BILBENY, Norbert (1985). *Filosofia contemporània a Catalunya*, Barcelona: Edhasa.

CARRERAS I ARTAU, Joaquim (1994). *La filosofia escocesa a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

CASANOVAS, Ignasi (1921). *Actualitat de Balmes*, Barcelona: Atlas Geográfico.

CUSCÓ I CLARASÓ, Joan (1999). *Francesc Xavier Llorens i Barba i el pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- DAMASIO, Antonio (1996). *El error de Descartes: la emoción, la razón y el cerebro humano*, Barcelona: Crítica, trad. cast. de Joandomènec Ros.
- DURAN I BAS, Manuel (1888). «La escuela jurídica catalana», a *Escritos del Excmo. Señor D. Manuel Duran y Bas. Primera Serie. Estudios Jurídicos*, Barcelona: Ed. Juan Oliveres, p. 347-375.
- (1905) *Martí de Eixalá y sus Lecciones sobre los sentimientos morales*, Barcelona: Imprenta de la Casa Provincial de Caridad.
- EGEA I FERNÁNDEZ, Joan (1989). «Estudi Introductorí» a Vives i Cebrià, Pere Nolasc. *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Catalunya que no están derogados o no son notoriamente inútiles con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado*, vol. 1, Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1989 (primera edició de 1832), p. XI-LII.
- FIGUERES I PÀMIES, Montserrat (1993). *Revolució francesa, Universitat de Cervera i Escola Jurídica catalana (La Filosofia Jurídica de Ramon Martí d'Eixalà en la 1ª meitat del segle XIX)*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- HAMILTON, William (1869). *Lectures on Metaphysics and Logic*. Edinburgh: Blackwood.
- JACOBSON, Stephen (2009). *Catalonia's Advocates. Lawyers, Society, and Politics in Barcelona, 1759-1900*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- LLORENS I BARBA, Francesc Xavier (1854). *Oración inaugural, que en la solemne apertura de estudios del año 1854 a 1855, dijo en la Universidad de Barcelona*, Barcelona: Impremta Gorchs.
- (1859) *Memoria acerca de la filosofía del malogrado D. R. Martí de Eixalá*, llegida el 20 de maig de 1859 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, llegat 18.
- (1920) *Lecciones de Filosofía*, 3 vols., Barcelona: Universitat de Barcelona.
- LLUÍS FONT, Pere (1984). «Esquema històric de la filosofia catalana», *Enrahonar. Quaderns de filosofia* 10, p. 183-189.
- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino (1876). *La Ciencia española*, Madrid: CSIC, 1953.
- NUBIOLA, Jaime (1995). «Eugenio D'ors y la filosofía escocesa», *Convivium* VIII, p. 69-86.
- PÉREZ COLLADOS, José María (2004). «La tradición jurídica catalana», *Anuario de Historia del Derecho Español* vol. LXXIV, p. 139-184.

- QUINE, Willard v. O. (1953): «Two Dogmas of Empiricism», a *From a Logical Point of View*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, p. 20-46.
- REID, Thomas (2004). *Investigaciones sobre la mente humana según los principios del sentido común*, Madrid: Trotta, trad. cast. de Ellen Duthie.
- REYNALS I RABASSA, Estanislau (1858). *Elogio fúnebre del Dr. Ramon Martí de Eixalà*, Barcelona: Imprenta Nueva de Jaime Jepús i Ramon Villegas.
- ROURA, Jaume (1980). *Ramon Martí d'Eixalà i la Filosofia catalana del segle XIX*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia d Montserrat.
- RUIZ I CALONJA, J. (1963). *Panorama del pensament català contemporani*, Barcelona: Editorial Vicenc Vives.
- SALVADOR Y CODERCH, Pablo (1980). «El Proyecto de Código de derecho civil de 1851 y el derecho civil catalán», *Revista jurídica de Cataluña*, vol. 79, núm. 2, p. 49-98.
- SUANCES MARCOS, Manuel (2006). *Historia de la filosofía española contemporánea*. Madrid: Síntesis.
- VALLS SALADA, Judit (2009). *Ramon Martí d'Eixalà. Un exponent de l'Escola Jurídica Catalana del segle XIX*, Tesis doctoral: Universitat de Girona.
- VALLET DE GOYTISOLO, Juan B. (2007). «La Escuela Jurídica Catalana del siglo XIX», *Ius Fugit* 15 (2007-2008), p. 513-536.
- VICENS I VIVES, Jaume (1958). *Industrials i polítics (segle XIX)*, a *Història de Catalunya*, volum 11, Barcelona: Editorial Vicens Vives.
- VILAJOSANA RUBIO, Josep Maria (2011). *Vida i pensament de Ramon Martí d'Eixalà*. Lleida: Pagès Editors.
- WHITMAN, James Q. (1990). *The Legacy of Roman Law in the German Romantic Era: Historical Visions and Legal Change*, Princeton: Princeton University Press.